

חברה אזרחית בתהליכי פירוק?

במאמר קודם צוינו סכנות לחברה אזרחית בריאה: ניאו-ליברליזציה של המדינה שהפריטה מוסדות ושירותים מצד אחד, ומלכ"ריזציה של החברה האזרחית שיחידותיה הפכו לנותנות שירותים תלויות תרומות ונעדרות השתתפות אזרחית מצד שני. תהליכי הליברליזציה של המדינה בעיצומם (ירידה בחלקן של ההקצאות הציבוריות בתמ"ג) ו"המגזר השלישי" ממשיך לפעול במקום המדינה שהפריטה את השירותים לאזרחיה. השאלה המרכזית בהרצאה זו היא: **מה נשתנה?** מחאת הקיץ הוציאה לרחובות רבבות אזרחים שתבעו צדק חברתי. רוח הסולידאריות והאכפתיות שטפה את הארץ מקצה לקצה. בכיכרות הערים בכל רחבי הארץ ניטו אוהלים שהניפו את דגל המחאה. המדינה הגיבה על ידי כינון ועדות (המרכזית ביניהן היא ועדת טרכטנברג) ואימצה מדיניות שנועדה לרצות את המוחים. באיזו מידה מעידים אירועים אלה על תחייתה של החברה האזרחית? האם הסתיים תהליך "הפירוק" והתרחש תהליך של תחייה? על מנת שתתרחש "תחייה" יש צורך במילוי שני תנאים: ראשון, קיימות (survivability) ושני - חיוניות (vitality). באיזו מידה עמדה מחאת הקיץ 2011 בתנאים אלה? אמות המידה לבחינת קיום התנאים הן בגיוס ובתוצאות. הגיוס נשען על תודעה של חסר ועל תשתית ארגונית. התוצאות מוערכות על ידי מדיניות שעולה בקנה אחד עם המטרות שלשמן נועדה המחאה.

תנאי הכרחי לקיום מחאה הוא תודעה של חסר שעל מנת למלאו יש צורך במעורבות פוליטית. על פי נתונים שנאספו שנה קודם למחאה חסר זה היה קיים בספרי הסטטיסטיקה אך לא בתודעה כאשר רוב אזרחי ישראל הצהירו שמצבם טוב. בנוסף, להנעה להפגין לא הייתה תשתית ארגונית מוצקה. אמנם המון רב גדש את הרחובות אבל המנהיגות הייתה צעירה ובלתי מנוסה, המשאבים הכספיים היו דלים ורמת הארגון הייתה נמוכה. על פי אותם נתונים גם רמת המשאבים הפוליטיים הייתה נמוכה. רוב אזרחי ישראל אינם נותנים אמון במוסדות המדינה והם נעדרי תחושת השפעה. מדוע, למרות המכשולים שצוינו לעיל, פרצה המחאה? שני הסברים אפשריים הם גלובליזציה של המחאה וקהיליזציה שלה באמצעות רשתות חברתיות.

גם מבחן התוצאות מעלה סימני שאלה על הקיימות והחיוניות. למחאה היו הישגים: הנעה לפעילות אזרחית, גיבוש סולידאריות חברתית (ולו זמנית) שינוי במערך התודעה ושינוי בסדר היום הציבורי והפוליטי (ולו

- זמני). מבחן התוצאות הכזיב לאור בחינת המטרה. המחאה לא השיגה "צדק חברתי", או בלשון פעיליה – שינוי בחלוקת הנכסים הלאומיים. במקום זאת נקטו השלטונות במדיניות סמלית. מדיניות סמלית מבוססת על פעולות סמליות – כינון ועדות, הצהרות חגיגיות, טקסים, חקיקה טריוויאלית שאיננה מעוגנת בתכנון ובתקצוב ריאליים ועוד. מדיניות סמלית איננה מחייבת את השלטונות לשינוי דרמטי בסדר העדיפויות.
- לאור העובדה שבמשטר דמוקרטי תמיכת העם חיונית להמשך השלטון ולאור העובדה שבקיץ 2011, על אף חסרונם של תנאי קדם, רבבות מאזרחי ישראל ביטאו אי נחת (בלשון המעטה) מחלוקת המשאבים הקיימת נשאלת השאלה מה מנע מהמוחים לקדם את מטרותיהם? במאמר זה זוהו שמונה מכשולים, שחלקם ספציפיים לנסיבות בישראל וחלקם קשורים למחאות במדינות דמוקרטיות בכלל. המכשולים הם:
1. המטרות היו רחבות מדי או צרות מדי: צדק חברתי (מטרה מעורפלת שלא ברור כיצד מגשימים אותה) או קוטג' (מטרה שמוזילה מוצר, אף כי בסיסי, אך אין בה בשורה של שינוי).
 2. היקף המוחים היה רחב אך קבוצות שלמות באוכלוסייה נותרו בחוץ. אמנם היו אוהלים גם בפריפריה אך הטון (והמוסיקה) היו של מעמדות הביניים במרכז הארץ.
 3. האסטרטגיה של הינתקות מהפוליטיקה ומהפוליטיקאים (עד כדי סלידה והתנערות) לא הועילה לקידום המטרות. בעיות יסוד של הפוליטיקה הישראלית – עתיד היחסים עם הפלשתינאים, הועלמו בכוונת מכוון על מנת ליצור תמימות דעים רחבה יותר.
 4. הגודל של תנועת המחאה היה בעוכריה. תוך זמן קצר נפגעה הלכידות ונוצרו פיצולים ופילוגים. לדוגמה" יו"ר אגודת הסטודנטים איציק שמולי ודפני ליף פנו לדרכים שונות.
 5. המחאה לא ניסתה, ולא הצליחה, לעורר אזרחים נגד המדינה ולנקוט בפוליטיקה לעומתית ובכך נטרלה את המרעום האופוזיציוני.
 6. תוחלת החיים של כל מחאה שבאה לידי ביטוי בפעילות רחוב היא קצרה ולא רק מחמת פגעי מזג האוויר. תוך זמן קצר אנשים נוטשים את הכיכרות ושבים לעיסוקיהם היומיומיים

7. הזירה האלקטרונית היא מכשיר יעיל לגיוס מעורבות אך היא תורמת באותה מידה לכיבוי האש האזרחית, בעיקר בקרב צעירים שחלק ניכר מזמנם ומהאנרגיות שלהם מוקדשים לפיתוח קשרים חברתיים ולניצול אפליקציות שאינן מעודדות מעורבות פוליטית.

8. לעתים קרובות מחאה הופכת להפנינג שיש בו מרכיב בידורי ומרכיב של רחיצת מצפון. שני מרכיבים אלה אינם בהכרח מעודדים מעורבות פוליטית שבצידה מחויבות לשנות את העולם. לסיכום – השאלה אם החברה האזרחית בישראל קמה מאפרה היא כן ולא. כן, כי יש פעילות נרחבת של אזרחים שאכפת להם, שגובשה תודעה אזרחית וסולידאריות חברתית ונושאים חדשים נכנסו לסדר היום הציבורי ובמידת מה גם הפוליטי. לא, מכיוון שהגיוס מוגבל, ההשפעה על שינוי מוגבלת והדינמיקה של מחאה מסוג זה היא של התפוגגות.

בישראל, כבמקומות אחרים, לדילמה של החברה האזרחית יש רק פתרונות חלקיים. השאלה היא מה רצוי לפרט ולחברה: חברה אזרחית שכופה את תביעותיה על השלטון בלי תהליך סינוני של מפלגות פוליטיות, שלטון שמתווה כיוונים על פי שיקול דעתו בלי להתחשב במאווי העם או מעין שילוב של תביעות אזרחיות עם היענות שלטונית. לכאורה, זהו הפתרון האופטימאלי אך הדרך להשגתו רצופה מכשולים רבים שנעוצים בהתנהגות האזרחים ובנורמות שלטוניות כאחת.